

(300 прим.) чи для двох університетів, де працюють автори, а насамперед для подальшої роботи над наступним, сподіваємось, більш тиражним виданням, з відповідною коректурою форми й змісту, вже у статусі підручника. З огляду на це, до тих часткових зауважень по тексту додамо декілька загальних зауважень, які, можливо, авторам варто взяти до уваги:

- відсутність чіткого розмежування того, що існує (онтології), і його пізнання (гносеології) у різних моделях і ситуаціях, без чого навряд чи можна пояснити множинність відображень одного й того самого натурального об'єкта у різних його поданнях (моделях, класифікаціях, оцінках, картах);

- відсутність викладу методологічних засад сучасного пізнавального процесу щодо ландшафтної оболонки найсучаснішими інноваційними засобами дистанційного зондування та обробки геоданих з використанням геотехнологій;

- ігнорування світових та регіональних інвайронментальних проблем і проектів, які, як правило, мають географічний аспект; адже від їх визнання й комплексної географічної інтерпретації залежить, крім успіху їх розв'язання, імідж географії: «Глобальні зміни», «Світовий океан», «Глобальні кліматичні зміни» тощо;

- список літератури, який практично не дає уявлення про сучасну географію, зокрема, літературних надбань авторів провідних методологічних позицій, у тому числі згадуваних у тексті. Через це текст виглядає як істина в останній інстанції від авторів, нагадуючи шкільний підручник. Натомість, продовжується освітній процес, у межах якого для географів створюються нові науково-освітні напрями й спеціальності, унікальні навчальні дисципліни; формуються й виникають нові кафедри, тобто є намагання надати географічній освіті вищого щаблю певної відповідності вимогам сучасного постіндустріального суспільства. Одним зі шляхів його є осмислення наукового арсеналу географії, у тому числі по відношенню до сучасних загальнолюдських і специфічних для України проблем довкілля, у вирішенні яких, як неодноразово підкреслювали і мотивували наші лідери, географія має відігравати провідну роль.

Загальний висновок

Попри наявні й частково зазначені проблемні питання й недоліки, рецензований навчальний посібник можна оцінити позитивно як помітну подію в освітянському просторі вітчизняної географії. Його написано мовою, легкою для читання й сприйняття тексту. Сподіваємося на наступне оновлене видання – вже під грифом підручника.

Рецензія надійшла до редакції 14.01.2019

Л.І. Зеленська

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

АТЛАС-МОНОГРАФІЯ

PAUL ROBERT MAGOCSI. HISTORICAL ATLAS OF CENTRAL EUROPE.

University of Toronto Press. Toronto Buffalo London, 2018. 275 с.

Представлений на рецензію перевиданий та розширений за змістом «Історичний атлас Центральної Європи» можна назвати атласом-монографією, яка складається з таких змістових частин:

1. Інноваційні текстові матеріали, адаптовані до сучасних історичних трактувань, що були апробовані автором впродовж тривалої наукової роботи у закладах Європи, США, Канади.

2. Картографічні розробки, загальна кількість карт складає – 89.

Виданий Атлас охоплює часові межі з початку п'ятого століття до 1990-х та початку 2000-х років. В ньому вміщено карти країн: Польщі, Чеської Республіки, Словаччини, Угорщини, Румунії, Словенії,

Хорватії, Боснії і Герцеговини, Югославії, Македонії, Албанії, Болгарії і Греції; також включено: східну частину Німеччини (історичний Мекленбург, Бранденбург, Пруссія, Саксонія і Лусатія), Баварію, Австрію, північно-східну Італію (історична Венеція), землі історичної Польщі-Литви (сучасна Литва, Білорусь і частина України до Дніпра), Молдову, Західну Анатолію в Туреччині.

Практично до кожної карти надається детальний опис історії, географії і політичного ладу відповідного часу. Отже, читачі отримують інформацію, чому виникли розбіжності у трактуванні ролі політичних рухів, зміни в адміністративно-територіальному устрої регіонів тощо. Детальною є інформація на картах за тривалий період про етнічний склад та віросповідання населення.

Атлас загалом хронологічний, з 89 кольоровими картами та багатосторінковим супроводжуючим текстом. Значний обсяг статистичних матеріалів вміщено в таблицях. Корисним є детальний географічний покажчик з багатьма варіантами географічних назв. До перевиданого атласу ввійшли 20 нових карт і 11 нових текстових підрозділів, значну кількість яких присвячено сучасному десятиріччю.

Матеріал подано логічною мовою, терміни і поняття, використані в Атласі, нещодавно увійшли в науковий обіг, вони вирізняються важливістю, новизною, вживаністю.

У назві цього твору використано назву географічного регіону *«Центральна Європа»*, яка, на думку автора, в контексті історії та географії є структурованою єдністю політичних, демографічних, етнолінгвістичних, релігійних матеріалів про територію, що охоплює значний європейський простір. На жаль, сучасну Україну тут розділено навпіл (карта на стор. 138 особливо чітко це демонструє).

На користь автора, без сумніву, працює те, що упродовж своєї праці він впроваджував та реалізовував різноманітні підходи до історії країн.

Стосовно окремих недоліків та непереконливих позицій автора – врешті-решт, час і політичні реалії розставляють викладені в Атласі ідеї та напрацювання в належному порядку.

Кольорові відмінності на картах зрозумілі, їх можна легко розрізнити. Зміни топонімів пов'язані з історією мови, а також з рішеннями правлячої сили, тому й з'являються нові назви в різні історичні періоди. Зокрема, кожне місто і регіон мають більш одного найменування впродовж історії свого існування. Прикладів таких змін багато, наприклад, Варшава в польській, німецькій, російській, англійській варіаціях. Прикладом політичних перейменувань є зміна назви Кенігсберга до 1945 року (сучасний Калінінград). Ця проблема утруднює можливість узгодженості між картами. Автор використовує як головний принцип номінації географічних об'єктів принцип, прийнятий у довіднику Вебстера (Новый географический словарь (Спрингфилд, штат Массачусетс, 1980), який слугував основою для правопису географічних назв в Атласі.

Назви міст в межах колишнього Радянського Союзу подані мовою пострадянських держав. Вебстер використовує російські назви для всіх міст в колишньому Радянському Союзі. Ріки, які протікають територіями різних держав, мають різні офіційні назви, до того ще й місцеві назви відповідно етнолінгвістичним групам, мови яких відрізняються від державної мови (наприклад, Ельба, Лаба та інші).

У більшості карт передбачено використання альтернативних історичних назв, якщо дозволяє місце. Географічний покажчик вміщує мовні варіанти назв із перехрестними посиланнями на 26 мовах.

Територіально атлас охоплює як землі між лінгвістичною межею німецько-італомовних народів на Заході так і землі в політичних межах колишнього Радянського Союзу на Сході. Північ-Південь обмежені Балтійським і Середземним морями. Назва цієї праці в попередньому виданні «Історичний атлас Центрально-Східної Європи» була змінена за суттю, тому що робота над атласом розпочиналась ще в 1987 році.

В суто географічних термінах ця «розширена» версія Центрально-Східної Європи охоплює приблизно територію між 10⁰ сх. д. і 30⁰ сх. д. Оскільки вважається, що Європа традиційно лежить у межах поздовжніх меридіанів 10⁰ зах. д. (західний берег Ірландії і Португалії) і 60⁰ сх.д. (Уральські гори), територія, включена до Атласу, в буквальному сенсі займає центральну третину Європи. Тобто, в той час було б точніше назвати цю територію Центральною Європою, в ХХ ст. політичні інституції сприяли популяризації терміну Східна Європа, або трохи точніше, як вважає автор, – Центрально-Східна Європа.

Рецензований Атлас відображає як просторові (географічні), так і хронологічні принципи, але мають місце практичні обмеження, зумовлені великою вартістю виготовлення повнокольорових карт.

З урахуванням цих факторів було прийнято концепцію історичного розвитку Центрально-Східної Європи у складі 50 проблем, або аспектів. Ці проблеми розроблені у відповідних главах.

Перше видання Атласу було задумане в другій половині 1980-х років до великих змін в Європі, що почалися після 1989 року.

Оригінальне видання історичного атласу Центральної Європи передруковано з виправленнями в 1995 році. Перше видання отримало конструктивні критичні зауваження 75 рецензентів, багато з цих пропозицій та виправлень були враховані в переробленому виданні з новою назвою «Історичний атлас Центральної Європи». В суто географічному плані територію представлено у розмірах, яка частіше згадується як Центральна Європа. Крім того, стало зрозумілим, що починаючи з 1989 року у багатьох державах цього регіону політики та вчені надають перевагу розглядати східні або навіть східно-центральні регіони як частину Центральної Європи. Зазначимо, що жодне з цих означень – західні, центральні, східні, північні чи південні частини Європи не мають чітких меж, і визначення цих термінів варіює у різних авторів. Найсуттєвіші зміни у виправленому виданні Атласу стосуються ХХ століття. Є двадцять нових карт і в одинадцяти картах надані нові частини. За ступенем новизни карти поділяються на дві категорії: карти окремих держав, а також нові конкретні теми, що охоплюють окремі регіони.

Після появи другого видання історичного атласу Центральної Європи інтерес до цієї частини світу залишається високим, тому було вирішено підготувати третє перероблене видання й опублікувати його в Університеті Торонто. Текст повністю був переглянутий, досить вагомо в деяких частинах, особливо в статистичних таблицях для окремих держав, які включають дані, зібрані на початку другого десятиріччя ХХІ століття. Значно розширено бібліографію. Зокрема, стосовно України включено понад 10 широко відомих в Україні джерел. Це картографічні твори (Кубійович В., Кошис К., Руденко Л., Лоза Ю., Ісаєв Д., Сосса Р., Руденко І. та інші), наукові праці з історії (Наулко В. та ін.), енциклопедичні видання. Це свідчить про обізнаність автора про розвиток історико-картографічної думки в Україні. Перевагою видання є й те, що в ньому зібрано картографічні відомості, які раніше були опубліковані в національних джерелах (угорських, чеських, німецьких, хорватських) і мало відомі українському читачеві.

Найдокладнішою частиною атласу-монографії є друга половина твору (зі стор. 131), де закінчується загальна частина й викладено картографічний огляд етнополітичної ситуації окремих країн Центральної Європи у ХХ столітті.

Попри можливі окремі зауваження обмежимося одним принциповим – заради географічної «справедливості» зазначимо, що вираз автора у передмові до атласу «Європейський континент» з географічної точки зору є некоректним, оскільки Європа не є континентом, це частина світу, яка є частиною континенту Євразія. Шкода також, що картографується тільки правобережна частина України. Здається, що докладність показу тієї чи іншої теми на окремих картах залежить від наявності в автора джерел інформації.

Висновки

«Історичний атлас Центральної Європи» зручний і простий у користуванні. Показано практично всі головні історичні події від початку нашої ери до сьогодення. Вміщено багато статистичних матеріалів і таблиць, маловідомих пересічному читачеві.

«Історичний атлас Центральної Європи» має велике значення для студентів і вчених, політиків і дипломатів, для всіх тих, кому цікаво знати як Європа змінювалась впродовж століть і стала такою, яка є сьогодні, для всіх тих, кому небайдужий світ, в якому ми зараз живемо.

Викладене є підставою для рекомендації Атласу до перекладу українською мовою та до видання в Україні. Бажано, щоб подібний атлас з'явився для всієї території Європи, Азії і Північної Америки.

Рецензія надійшла до редакції 4.03.2019